

Capitolul 1

Sărăcie și inegalitate

De zece ani România experimentează cu multă neîncredere schimbarea mecanismului economic, de la planificare la economia de piață. În plan social, acest experiment economic are costuri substanțiale. Politicile ezitante de transformare a sistemului economic au reușit să conducă la căderea activității economice în primii și ultimii ani ai deceniului ce s-a încheiat, cu o mică întrerupere între 1993 și 1996, judecată de mulți economiști ca fiind o perioadă de creștere greu de susținut. Căderea producției a fost urmată de căderea consumului, mulți români devenind săraci. În lucrarea de față, sărăcia are o definiție precisă: sunt săraci toți membrii unei gospodării care consumă mai puțin decât un anumit prag al sărăciei în decurs de o lună.

Prima secțiune a acestui capitol prezintă metodologiile de măsurare a sărăciei utilizate în lucrare. În *secțiunea a doua* am folosit o variantă a metodei absolute de determinare a sărăciei utilizată de Banca Mondială pentru a putea compara nivelul sărăciei în România cu cel al țărilor din regiune (Europa și Asia Centrală) și din lume. În *secțiunea a treia*, pentru a surprinde evoluția fenomenului sărăciei în România în decursul ultimilor zece ani, am folosit o metodologie diferită, recomandată de un colectiv de experți români (Wagner și Chirca, 1998). Toate estimările din această lucrare se bazează pe Ancheta integrată în gospodării (AIG) realizată de Comisia Națională pentru Statistică (CNS) în perioada 1995-1999¹.

Scopul lucrării de față nu este metodologic; autorii sunt sceptici în ceea ce privește caracterul obiectiv al măsurării sărăciei. Prin utilizarea unor metode consacrate în studiile de specialitate din România sau pe plan internațional urmărim continuitatea demersului analitic. Totuși, alegerea unei anumite metodologii de măsurare

1. Eșantionarea s-a făcut pe baza unui eșantion de referință a zonelor statistice – EMZOT – construit cu datele furnizate de recensământul populației și al locuințelor din ianuarie 1992 (RPL'92). Eșantionul este reprezentativ pentru populația neinstituționalizată din România (nu cuprinde instituțiile rezidențiale sociale: spitale, cămine de bătrâni, garnizoane, închisori). Eșantionul-master permite realizarea unui eșantion al gospodăriilor după o schemă de selecție în două trepte. Într-o primă fază, unitățile de eșantionare primare sunt zonele în care se realizează ancheta. În cea de-a doua fază, sunt selectate aleatoriu gospodăriile din fiecare zonă. Eșantionul anual este alcătuit din 12 subeșantioane lunare (valuri) prin care sunt culese informații de la 3006 gospodării, totalizând un număr de 36072 gospodării. El permite estimări cu o eroare de sub 3% pentru toate variabilele care au un coeficient de variație sub 262,6%. Jumătate din fiecare subeșantion lunar este investigat din nou în ancheta întreprinsă în aceeași lună a anului următor. Acest sistem de eșantionare prin rotație utilizat de AIG ne permite crearea unui subeșantion de 2936 locuințe investigate în fiecare an în perioada 1995-1997. Din păcate, CNS a renunțat la acest sistem în 1998.

a sărăciei față de alta influențează într-o măsură substanțială anumite aspecte ale fenomenului analizat. Autorii semnalează în ce măsură unele categorii sociale vor apărea ca fiind „mai sărace” prin utilizarea metodologiei utilizate, comparativ cu alte metode de măsurare utilizate în literatura de specialitate din România.

În *secțiunea a patra* autorii analizează în detaliu fenomenul sărăciei. O întrebare elementară privind fenomenul sărăciei din România este : cine sunt săracii sau care sunt categoriile sociale cu o incidență mai mare a sărăciei ? Lucrarea prezintă estimări ale riscului de sărăcie în funcție de principalele caracteristici ale gospodăriilor: statutul ocupațional al capului de gospodărie, nivelul de educație, dimensiunea gospodăriei, domiciliul, vârsta etc., utilizând modele uni- și multivariate. Perioada analizată este 1995-1999. În linii mari rezultatele acestei analize sunt în total acord cu studiile anterioare despre sărăcie (Banca Mondială, 1997; Wagner și Chirca, 1998 ; PNUD, 1999 ; Molnar, 1999, și Chirca și Teșliuc, 1999). Un astfel de rezultat sugerează stabilitatea fenomenului prin care gospodăriile își pierd capacitatea de a se susține economic și cad în plasa sărăciei: grupurile cu risc înalt de sărăcie cresc în timp, în detrimentul celor cu risc scăzut, pe fondul deteriorării activității economice. Grupurile cu risc înalt de sărăcie din 1998 sunt similare cu cele identificate în perioada 1989-1993 în studiul Băncii Mondiale. Principala diferență pare a consta în aceea că numărul grupurilor cu risc înalt de sărăcie a crescut față de cele cu risc moderat sau redus.

Această ipoteză este validată de analiza dinamicii fenomenului sărăciei, prezentată în *secțiunea a cincea* a capitolului. Utilizând un subeșantion al Anchetei integrate în gospodării cuprinzând gospodăriile care s-au regăsit în anchetă vreme de trei ani consecutiv, am putut investiga durata sărăciei pentru principalele categorii de gospodării, grupate după statutul ocupațional al capului de gospodărie. Autorii au evidențiat ideea potrivit căreia categoriile sociale cu risc înalt de sărăcie, precum agricultorii, șomerii și întreprinzătorii pe cont propriu, sunt mai puțin capabile să iasă din plasa sărăciei comparativ cu celelalte. De aceea, în timp, cresc dimensiunile acestor grupuri sociale expuse la riscul sărăciei. O astfel de constatare sugerează o capacitate redusă a politicilor sectoriale și sociale de a capacita aceste gospodării în lupta împotriva sărăciei.

1.1. Metodologia de cuantificare a sărăciei

Din punct de vedere teoretic, măsurarea sărăciei presupune: i) *calculul unui indicator al bunăstării indivizilor*, utilizat pentru ordonarea populației sau eșantionului de la cel mai sărac către cel mai bogat individ și ii) *stabilirea unui prag al sărăciei*, exprimat ca nivel al indicatorului de bunăstare care separă populația în, săraci și non-săraci. În cazul în care informația microeconomică privind bunăstarea este culeasă la nivel de gospodărie, este necesară iii) *utilizarea unei scale de echivalență* între bunăstarea indivizilor și bunăstarea gospodăriei, în funcție de caracteristicile sociodemografice ale acesteia. În practică, fiecare dintre cele trei cerințe – măsurarea indicatorului de bunăstare, determinarea pragului sărăciei și a scalei de echivalență – ridică probleme conceptuale. Singurul lucru asupra căruia experții în

domeniu sunt de acord este caracterul normativ al măsurării sărăciei, în contrast cu cel pozitiv sau obiectiv. Oricât de sofisticate ar fi metodele de măsurare a sărăciei, bunăstarea indivizilor se măsoară printr-un indicator care aproximează fenomenul, iar pragul de sărăcie sau scala de echivalență se bazează pe judecățile de valoare ale experților.

Cei mai utilizați indicatori ai bunăstării gospodăriilor sunt consumul și venitul curent. În această lucrare am măsurat bunăstarea gospodăriei prin consumul curent al membrilor ei². *Cheltuielile de consum ale gospodăriilor* cuprind consumul alimentar, nealimentar și serviciile utilizate de membrii gospodăriei în decursul unei luni indiferent dacă produsele sau serviciile sunt cumpărate sau provin din producție proprie. Acest indicator este o măsură incompletă a bunăstării gospodăriilor, deoarece nu surprinde diferențele de bunăstare dintre gospodării cu niveluri diferite ale dotării cu bunuri de folosință îndelungată sau cu caracteristici diferite ale locuințelor. În funcție de disponibilitatea și calitatea datelor de sondaj, unele studii includ estimări ale bunăstării resimțite de membrii gospodăriei în urma utilizării stocului de bunuri de folosință îndelungată sau a locuinței. De regulă, acest plus de bunăstare este echivalat cu valoarea de închiriere a acestor bunuri și a locuinței. Ancheta integrată în gospodării surprinde numai dotarea efectivă cu bunuri de folosință îndelungată sau caracteristicile locuinței. Consumul imputat al bunurilor de folosință îndelungată sau locuinței nu a fost inclus în indicatorul de bunăstare datorită absenței sau lipsei de precizie a informației privind prețurile de închiriere a acestor bunuri.

Am preferat utilizarea cheltuielilor de consum ca indicator de bunăstare în locul venitului din trei motive. În primul rând, din punct de vedere teoretic cheltuielile de consum reflectă mai bine conceptul economic al venitului permanent. Ancheta integrată în gospodării culege informații detaliate privind consumul gospodăriilor, inclusiv autoconsumul – sursă deosebit de importantă atât pentru venitul, cât și pentru consumul gospodăriilor din România –, rezultând un indicator robust la comparațiile între gospodării cu niveluri diferite ale autoconsumului. În al doilea rând, ancheta nu surprinde corect venitul gospodăriilor. AIG înregistrează venitul și consumul gospodăriilor din luna precedentă sondajului, fapt care trunchiază informația privind veniturile sezoniere – precum cele agricole sau din construcții – făcând-o inutilizabilă. De exemplu, venitul agricol al gospodăriilor este realizat în special în lunile de toamnă, dar corespunde activității desfășurate pe întreaga perioadă a anului agricol. Același gospodărie de agricultori va fi înregistrată ca fiind bogată dacă va

-
2. Toți indicatorii de sărăcie prezentați în acest studiu au fost estimați pe baza datelor din Ancheta integrată în gospodării din perioada 1995-1999. Datele au fost recalibrate pentru a ține seama de non-răspunsuri. Rata non-răspunsurilor este mai mare în mediul urban și în grupele superioare de venit. Pentru a corecta aceste inegalități, toate estimările asupra sărăciei s-au realizat cu ajutorul unor factori de expansiune (ponderare) care apropie distribuția marginală a unor variabile ale anchetei de distribuția acestor variabile pentru întreaga populație a României. Calibrarea factorilor de expansiune utilizați în acest studiu a redus diferențele în distribuția persoanelor clasificate în funcție de patru variabile: mediu de rezidență, sex, grupă de vârstă și județ. Am testat ipoteza unor diferențe în puterea de cumpărare pe medii de rezidență sau regiuni. Testele au demonstrat că nu există diferențe semnificative în puterea de cumpărare a leului, nici pe regiuni și nici pe medii de rezidență. Drept urmare, am folosit același prag de sărăcie pe toată suprafața țării.

fi interviuată în lunile de toamnă sau săracă dacă va fi interviuată în perioada de iarnă sau primăvară. În plus, ancheta nu înregistrează surplusul obținut de gospodărie din activitățile agricole – ca diferență între încasări și costuri –, ci numai valoarea încasărilor. În al treilea rând, s-ar putea ca datele privind venitul gospodăriilor să nu fie raportate cu aceeași acuratețe ca și cheltuielile de consum, în special în cazul gospodăriilor cu venituri mari.

Datele furnizate de Ancheta integrată în gospodării nu permit identificarea consumului aferent fiecărui membru de familie. Toate cheltuielile de consum sunt înregistrate la nivelul gospodăriei. Pentru a putea compara bunăstarea unor gospodării de dimensiuni diferite, am utilizat două scale de echivalență (transformări). Pentru comparații internaționale am utilizat indicatorul „cheltuieli de consum per capita”. În cazul măsurării sărăciei prin metode dezvoltate pe plan național, am împărțit consumul la numărul de „adulți echivalenți” din gospodărie, calculați cu ajutorul unei scale

Tabelul 1.1. Scala de echivalență a „nutriționiștilor”

	Nr. calorii	Coeficienți de echivalență
Băieți, 16-20 ani	3600	1,00
Bărbați, 21-65 ani	3500	0,97
Băieți, 13-15 ani	3100	0,86
Femei, 21-56 ani	2900	0,81
Fete, 13-20 ani	2800	0,78
Copii, 10-12 ani	2500	0,69
Copii, 7-9 ani	2100	0,58
Bărbați, peste 66 ani	2100	0,58
Femei, peste 57 ani	2100	0,58
Copii, 4-6 ani	1700	0,47
Copii, 2-3 ani	1300	0,36
Copii, 0-1 an	1000	0,28

Sursa: Wagner și Chircă (1998)

elaborate pe baza recomandărilor nutriționiștilor români (Tabelul 1.1). Indicatorul rezultat, „consumul per capita” ori „consumul pe un adult echivalent”, a fost utilizat pentru clasificarea gospodăriilor în funcție de nivelul lor de bunăstare. Toate persoanele din gospodăriile al căror consum pe adult echivalent era situat sub pragul de sărăcie au fost considerate sărace.

În această lucrare nu ne-am propus să dezvoltăm o metodologie „mai bună” de măsurare a sărăciei, chiar dacă suntem conștienți de unele deficiențe ale indicatorului de bunăstare utilizat. Lucrarea de față are un alt scop : măsurarea eficienței programelor sociale în combaterea sărăciei. Încercări de ameliorare a metodelor de măsurare a sărăciei au existat în România (Wagner și Chircă, 1998) și pe plan mondial, iar autorii au urmărit cu interes argumentele promotorilor uneia sau alteia dintre metodologii. Din multitudinea de metode de măsurare a sărăciei, am utilizat în lucrare două metode, alese pentru capacitatea lor de a surprinde atât mărimea, cât și dinamica fenomenului sărăciei.

Pentru comparații internaționale am utilizat *metoda absolută*. Am fost constrânși să utilizăm metodologii similare cu cele utilizate în studii care au măsurat incidența

fenomenului pe plan mondial sau regional, precum Chen și Ravallion (2000) și Banca Mondială (2000). Pentru a indica amploarea malnutriției, am utilizat un prag de sărăcie de „un dolar SUA pe zi de persoană”, pentru care se găsesc estimări comparabile ale sărăciei în diferite țări și regiuni ale lumii în Chen și Ravallion (2000). Dolarul utilizat ca referință pentru comparațiile internaționale a fost dolarul la paritatea puterii de cumpărare din 1985. Pentru *comparații regionale* cu alte țări din Europa și Asia Centrală, am utilizat două praguri de sărăcie de doi și, respectiv, patru dolari pe zi pe adult echivalent, calculate pentru dolarul la paritatea puterii de cumpărare din 1990. Pentru a asigura comparabilitatea cu estimări ale sărăciei din alte țări în tranziție, am utilizat o scală de echivalență cu elasticitatea de 0,75.

Pentru comparații în timp ale nivelului sărăciei pe plan național am utilizat o *metodă mixtă*, propusă de specialiștii români, care determină pragul sărăciei pentru, anul de bază prin metoda relativă și utilizează un prag egal ca putere de cumpărare pentru anii următori. Deoarece suntem convinși de caracterul arbitrar al determinării pragului de sărăcie, am încercat să îmbunătățim acest aspect prin utilizarea simultană a două praguri pentru a surprinde dimensiunile fenomenului: de exemplu, un prag al sărăciei „normal” și unul al sărăciei extreme.

România nu are un prag de sărăcie oficial. Cu toate acestea, studii recente au folosit metodologii similare pentru măsurarea sărăciei (Wagner și Chirca, 1998; PNUD, 1999; Chirca și Teșliuc, 1999; Molnar, 1999), creând un „consens al experților” la nivel național. Studiul realizat sub egida Comisiei Prezidențiale des Combatere a Sărăciei și a Programului Națiunilor Unite pentru Dezvoltare (PNUD, 1999) sugerează o acceptare oficială a metodologiei de măsurare a sărăciei. Pe întregul parcurs al lucrării, cu excepția cazurilor în care se menționează în mod expres utilizarea unui alt prag al sărăciei, analiza întreprinsă utilizează același prag și aceeași metodologie ca și în studiile sus-amintite. În lucrare, săracii sunt definiți ca fiind persoane ale căror cheltuieli lunare de consum pe un adult echivalent sunt sub 70972 lei în prețurile din ianuarie 1995, echivalentul a circa 40 dolari SUA. Acest prag reprezintă 60% din media cheltuielilor lunare de consum pe un adult echivalent din acel an.

Pentru a indica „sărăcia extremă” am utilizat un prag de 47314 lei pe un adult echivalent pe lună, în prețurile din ianuarie 1995. Acest prag reprezintă 40% din, media consumului lunar din acel an, echivalent cu 27 dolari SUA pe lună pe adult echivalent.

În cazul în care nivelul general al prețurilor este semnificativ mai mare într-o regiune comparativ cu alta, se recomandă utilizarea unor praguri de sărăcie diferite, care să țină seama de diferențele de putere de cumpărare a venitului dintre cele două regiuni. Un studiu anterior (Banca Mondială, 1997) a indicat o astfel de diferență între mediul rural și cel urban la prețurile produselor alimentare în România în 1994. Am testat validitatea acestei ipoteze pentru 1996-1998, dar nu am identificat o diferență semnificativă care ar fi justificat utilizarea unor praguri diferite pe medii de rezidență. Valoarea coșului alimentar lunar, exprimată în prețurile lunii respective, a fost cu circa 2%-6% mai mică în mediul rural decât în cel urban – diferență nesemnificativă

pentru un prag de semnificație de 1 %³. Drept urmare, am folosit în lucrare un singur prag al sărăciei pentru toate regiunile țării.

Alegerea unui anumit indicator pentru măsurarea bunăstării indivizilor și a scalei de echivalență are implicații directe asupra rezultatelor obținute. De exemplu, în calculul bunăstării, neluarea în considerare a bunurilor de folosință îndelungată și a locuinței deplasează estimatorii sărăciei pe medii de rezidență. Datele de sondaj arată că dotarea cu bunuri de folosință îndelungată este mai mare în mediul urban decât în cel rural. Similar, calitatea și costul mediu al locuințelor sunt mai ridicate în mediul urban. Drept urmare, dacă am lua în considerare aceste active ale gospodăriilor, rata sărăciei din mediul rural ar fi mai mare decât cea prezentată în lucrare, în timp ce rata sărăciei din mediul urban ar scădea. De asemenea, persoanele care locuiesc cu chirie (circa 4 procente din totalul populației) nu apar în lucrare la nivelul de sărăcie real. Sfera de cuprindere a indicatorului de bunăstare merită o analiză ulterioară, însoțită de eforturi de îmbunătățire a culegerii datelor care ar permite calculul unor estimatori mai cuprinzători ai bunăstării (din setul celor bazați pe cheltuielile de consum). Cheltuiala medie de consum utilizată în lucrare reprezintă numai 43 procente din cea surprinsă de sistemul conturilor naționale (Banca Mondială, 2000).

Un aspect oarecum particular al metodologiei de calcul al nivelului de sărăcie utilizată în România este scala de echivalență utilizată, bazată exclusiv pe necesarul caloric al unei persoane în funcție de vârstă și sex. Pentru etapa actuală, o astfel de scală de echivalență este justificată. Cheltuielile alimentare reprezintă circa 60% din cheltuielile de consum ale gospodăriilor, deci o astfel de scală surprinde esențialul. Nivelul sărăciei estimat cu scala de echivalență recomandată de nutriționiștii români este, pentru anumite grupuri sociale, mai redus decât cel per capita. Scala de echivalență utilizată în lucrare acordă ponderi mai mici copiilor, femeilor și vârstnicilor. Înseamnă, implicit, că aceste categorii sociale vor atinge același nivel al bunăstării ca și un adult cu un nivel mai redus al cheltuielilor de consum. Comparativ cu scala de echivalență per capita, ratele sărăciei estimate prin metoda utilizată în lucrare vor fi mai mici pentru copii, vârstnici și femei. În fine, utilizarea unui indicator mai cuprinzător al bunăstării care ar include și bunurile de folosință îndelungată, și locuința ar fi susceptibilă la economii de scală, nesurprinse de scala de echivalență construită pe baza recomandărilor nutriționiștilor români.

Pentru măsurarea sărăciei am folosit ca indicatori principali numărul săracilor, rata sărăciei și deficitul de consum. La aceștia se adaugă alți doi indicatori din clasa celor propuși de Foster, Greer și Thorbecke (1984), și anume profunzimea sărăciei

3. Am preferat utilizarea unui prag de semnificație conservator (1 % în loc de 5%) deoarece datele de sondaj permit estimarea diferențelor dintre valorile unitare, nu a prețurilor, din mediul urban și rural. Credem că valorile unitare mai scăzute la produsele agroalimentare din mediul rural comparativ cu cele din mediul urban se datorează unei structuri a ofertei diferite pe medii de rezidență. Ponderea mai mare a produselor de calitate mai scăzută, neprelucrate, în consumul populației rurale conduce la valori unitare mai scăzute comparativ cu cele din mediul urban. În plus, estimarea valorilor unitare din zona rurală cu datele de sondaj este destul de imprecisă. O serie de produse sunt rareori cumpărate în mediul rural, unde autoconsumul este foarte frecvent. Sezonalitatea mai pronunțată a producției și consumului în mediul rural agravează precizia indicatorilor estimați. În concluzie, estimarea diferențelor de putere de cumpărare dintre zona urbană și cea rurală nu poate fi surprinsă cu suficientă precizie.

și severitatea sărăciei. *Rata sărăciei (PO)* reprezintă procentul persoanelor aflate sub pragul de sărăcie din totalul populației. De exemplu, o rată a sărăciei de 25% indică faptul că una din patru persoane este săracă. *Deficitul de consum* reprezintă diferența dintre pragul de sărăcie și consumul mediu al populației sărace, ca procent din pragul de sărăcie. Un deficit de consum de 20% indică un consum mediu al populației sărace cu 20% mai mic decât pragul sărăciei. Deși deficitul de consum constituie un indicator relativ bun pentru măsurarea adâncimii sărăciei, o serie de autori (Ravaillon, 1992) recomandă utilizarea în acest scop a *indicelui de profunzime a sărăciei*, rezultat ca produsul dintre deficitul de consum și rata sărăciei. Indicele de profunzime a sărăciei poate fi interpretat ca o medie ponderată a deficitului de consum la nivelul întregii populații (spre deosebire de deficitul de consum, care se referă numai la populația săracă). O a doua interpretare care poate fi dată acestei măsuri este aceea de raport între costul minim al reducerii sărăciei prin focalizarea cheltuielilor spre populația săracă și costul maxim, prin acordarea unei sume egale cu pragul sărăciei fiecărui individ. În fine, *severitatea sărăciei* este un indicator care atribuie ponderi mai ridicate celor mai săraci dintre săraci, comparativ cu cei care sunt relativ aproape de pragul sărăciei, scoțând simultan în evidență atât profunzimea sărăciei, cât și inegalitatea dintre gospodăriile sărace. Din păcate, indicatorul rezultat nu are o interpretare intuitivă, însă este foarte util în compararea politicilor și programelor sociale al căror obiectiv este reducerea sărăciei extreme.

Cât de important este fenomenul sărăciei din perspectivă macroeconomică ? În lucrare utilizăm doi indicatori pentru a evalua acest aspect, unul care surprinde costul eradicării sărăciei și un altul care surprinde relația dinamică dintre sărăcie și creșterea economică. *Deficitul total de consum* reprezintă suma tuturor deficitelor de consum, exprimată în procente din PIB. Acest indicator cuantifică efortul fiscal minim necesar pentru eradicarea sărăciei, în ipoteza unei țintiri perfecte: fiecare sărac primește un transfer de la stat egal cu deficitul său de consum. *Elasticitatea sărăciei față de produsul intern brut* reprezintă modificarea procentuală a ratei sărăciei raportată la modificarea procentuală a produsului intern brut.

1.2.O perspectivă internațională: cât de săraci sunt românii ?

Înainte de a trece la o analiză mai detaliată a sărăciei și inegalității în România, vom încerca să oferim cititorilor o perspectivă globală asupra acestor două fenomene. Mai întâi vom răspunde la întrebarea: ce procent din populația lumii trăiește cu mai puțin de un dolar (evaluat la paritatea puterii de cumpărare din 1985) pe zi, în România⁴ și în alte regiuni ale lumii? După cum vom vedea în paragrafele ce

4. Utilizăm aceste praguri de sărăcie absolute, și deci metodologii de cuantificare a sărăciei, pentru a putea compara amploarea fenomenului sărăciei în România și în alte regiuni și țări de pe glob. În acest caz nu avem de ales, fiind obligați să utilizăm metodologiile prin care s-au obținut date statistice comparabile asupra sărăciei în alte țări. Deși interesante din perspectiva comparării

urmează, un astfel de prag al sărăciei este asociat malnutriției. După cum este de așteptat, o astfel de sărăcie „lucie” este rar întâlnită în România sau în Europa în general. Din păcate, o pondere mare a populației din Africa Subsahariană sau sudul Asiei trăiește în condiții de sărăcie lucie. Pentru țările din Europa Centrală și de Est, precum și pentru țările din fosta Uniune Sovietică, putem surprinde dimensiunile sărăciei absolute cu un prag de 2 sau 4 dolari pe zi. Cea de a doua întrebare la care dorim să răspundem în această secțiune este : cât de inegală este distribuția venitului sau a consumului în România în comparație cu alte regiuni ? O astfel de comparație dezvăluie eterogenitatea acestor fenomene în lume.

Pentru comparații internaționale, am utilizat indicatorii de sărăcie regională calculați de Chen și Ravallion (2000) în funcție de un „prag de sărăcie lucie”, care clasifică drept sărace toate persoanele trăind cu mai puțin de un dolar pe zi (evaluat la paritatea puterii de cumpărare, PPC, din 1985). Acest studiu utilizează 265 de sondaje din 83 de țări în curs de dezvoltare, acoperind 88% din populația acestui grup de țări. Pragul de sărăcie este foarte scăzut, indicând malnutriția, o putere de cumpărare ce nu poate asigura satisfacerea necesităților alimentare de bază. Utilizând aceeași metodologie, am făcut estimări asemănătoare pentru România pe baza datelor furnizate de Ancheta integrată în gospodării pentru anul 1997. Pentru compararea inegalității, am utilizat estimări recente (1997) ale coeficienților Gini⁵ pentru România și estimările regionale prezentate în Deininger și Squire⁶ (1996).

În 1997, numai 1,9% din populația României trăiau cu mai puțin de un dolar PPC pe zi. Toți acești săraci au avut un nivel al consumului apropiat de acest prag de sărăcie, fapt ilustrat de un deficit de consum de numai 0,3% (Tabelul 1.2). Aceasta înseamnă că malnutriția, unul dintre cele mai dureroase semne ale sărăciei, este un fenomen cu totul marginal în România. Sub acest aspect, România, ca și alte țări din Europa Răsăriteană, Asia Centrală, Orientul Mijlociu și nordul Africii, se deosebește de restul lumii: atât numărul celor săraci, cât și deficitul de venit/consum sunt destul de reduse. Malnutriția reprezintă un flagel extins în alte părți ale lumii, precum Asia de Sud, Africa Subsahariană, Asia Răsăriteană și zona Pacificului, America Latină și zona Caraibelor. Înseamnă că reducerea semnificativă a activității economice și nivelului de trai în România în „deceniul de tranziție” nu a împins

sărăciei din România cu alte țări, utilizarea acestor metodologii și praguri „internaționale” este, probabil, nepotrivită pentru fundamentarea politicii sociale din țara noastră. Dacă aceste praguri acoperă prea puțin sau prea mult pe cei săraci, sărăcia este greu de identificat (tintit) în primul caz și dificil de acoperit în cel de al doilea. Majoritatea țărilor utilizează praguri de sărăcie „naționale” pentru politicile lor de combatere a sărăciei. Acesta este și cazul României, după cum se poate vedea în secțiunea 3 a acestui capitol.

5. Coeficientul Gini se bazează pe distribuția consumului curent al gospodăriilor pe persoană.
6. A se vedea Deininger și Squire (1996). Estimările regionale sunt medii neponderate ale coeficienților Gini pe țări, valori care sunt cuprinse între 0 și 1, 0 reprezentând cazul unei egalități perfecte, iar 1 cazul inegalității maxime. Eșantionul cuprinde 108 țări pentru care se cunoșteau coeficienții Gini. Aceștia au fost calculați pe baza distribuției atât a venitului, cât și a consumului pe cap de locuitor. Proporția coeficienților Gini calculați pe baza venitului (care tind să fie mai ridicați) variază de la o regiune la alta, împiedicând comparabilitatea. Coeficienții Gini sunt calculați utilizându-se diferiți ani din perioada 1991-1995.

Tabelul 1.2. Sărăcia lucie și inegalitatea în România și în lume (1998),
la 1 dolar SUA la paritatea puterilor de cumpărare din 1985

	Rata sărăciei %	Deficit consum %	Coefficient Gini
România	1,9	0,3	0,30
Europa de Est			0,29
Europa de Est și Asia Centrală	5,1	1,6	
Asia de Est și zona Pacificului	15,3	4,2	0,38
America Latină și Caraibe	15,6	5,3	0,49
Orientul Mijlociu și nordul Africii	2,0	0,2	0,38
Asia de Sud	40,0	9,5	0,32
Africa Subsahariană	46,3	20,1	0,47
Țări cu venit ridicat			0,34
Total	30,0	7,2	0,38

Sursa: Chen și Ravallion (2000) pentru sărăcie, Deininger și Squire (1996) pentru inegalitate și estimările autorilor pentru România (1997)

Notă: Sărăcia este calculată ca medie regională (ponderată cu populația) în funcție de un prag de sărăcie absolută de 1 dolar SUA pe zi (1 dolar PPC 1985) pe cap de locuitor. Coeficienții Gini sunt medii regionale neponderate pe baza distribuției venitului sau consumului în 1993-1995. Pentru România, Gini are la bază consumul.

nivelul de trai al celor „relativ” săraci atât de jos încât să ducă la malnutriție. În parte, absența cvasitotală a sărăciei extreme în România poate fi asociată unei inegalități reduse. Deși a crescut cu aproximativ 50% față de nivelul de „egalitate aproape perfectă” înregistrat în perioada de planificare centralizată, inegalitatea în România este la nivelul mediu al regiunii căreia îi aparține (Europa și Asia Centrală), unul dintre cele mai scăzute din lume.

Din perspectiva politicii economice, mult mai interesantă este comparația dintre România și alte țări în tranziție, având în vedere moștenirea comună și procesul de reformă experimentat în ultimul deceniu. Pentru a reflecta nivelul mai ridicat al venitului pe cap de locuitor al economiilor în tranziție, un studiu recent al Băncii Mondiale (2000) utilizează praguri de sărăcie mai ridicate, de doi și, respectiv, patru dolari pe adult echivalent, la paritatea puterilor de cumpărare din 1990⁷. Estimările privind România prezentate în acest studiu au fost făcute de autorii prezentei lucrări.

Dintre țările Europei Centrale și Răsăritene, România are cea mai ridicată rată a sărăciei cu excepția Albaniei. Circa 44 procente din populația României trăiau în 1998 cu mai puțin de 4 dolari, iar aproape 7 procente trăiau cu mai puțin de 2 dolari pe zi pe adult echivalent (Tabelul 1.3). Aceste două cifre indică implicit un cost ridicat de eradicare a sărăciei, apreciat la peste 5% din PIB⁸ – în ipoteza unei direcționări perfecte a fondurilor către săraci și a absenței costurilor administrative.

7. Ținând cont de inflația dolarului SUA între 1990 și 1996, aceste praguri sunt echivalente cu 2,15 și 4,30 dolari SUA la paritatea puterii de cumpărare din 1996.

8. Folosind pragul de sărăcie de 120 dolari la paritatea puterii de cumpărare din 1990 pe locuitor pe lună, României i-ar trebui aproximativ 5,1% din PIB pentru a elimina sărăcia, presupunând o țintire perfectă, adică situația în care doar săracii ar beneficia de transferuri al căror volum ar trebui să fie exact atât cât să îi ridice peste pragul de sărăcie. Pentru restul țărilor, se pare că

Tabelul 13. Sărăcia în Europa Centrală și de Est, 1996-1999

	Anul sondajului	Rata sărăciei		Raport consum: sondaj / conturi naționale	PIB 1998 în dolari SUA per capita după metoda:	
		2 dolari	4 dolari		Atlas	1996 PPP
Tadjikistan	1999	68,3	95,8	1,02	370	1040
Moldova	1999	55,4	89,6	0,67	380	1995
Republica Chirghiză	1998	49,1	84,1	0,83	380	2247
Armenia	1999	43,5	86,2	0,62	460	2074
Azerbaidjan	1999	23,5	64,2	1,39	480	2168
Georgia	1999	18,9	54,2	0,88	970	3429
Rusia	1998	18,8	50,3	0,85	2260	6186
Albania	1996	11,5	58,6	0,68	810	2864
Turkmenistan	1998	7,0	34,4	0,89	502	2875
România	1998	6,8	44,5	0,43	1360	5571
Macedonia	1996	6,7	43,9	0,69	1290	4224
Letonia	1998	6,6	34,8	0,68	2420	5777
Kazahstan	1996	5,7	30,9	0,45	1340	4317
Bulgaria	1995	3,1	18,2	0,67	1220	4683
Lituania	1999	3,1	22,5	0,69	2540	6283
Ucraina	1999	3,0	29,4	0,95	980	3130
Slovacia	1997	2,6	8,6	0,75	3700	9624
Estonia	1998	2,1	19,3	0,80	3360	7563
Ungaria	1997	1,3	15,4	0,47	4510	9832
Polonia	1998	1,2	18,4	0,67	3910	7543
Bielorusia	1999	1,0	10,4	0,99	2180	6318
Croația	1998	0,2	4,0	1,18	4620	6698
Republica Cehă	1996	0,0	0,8	0,81	5150	12197
Slovenia	1997/98	0,0	0,7	0,94	9780	14399

Sursa: Estimările autorilor pentru România (1997) și ale Băncii Mondiale (2000) pentru celelalte țări.

Notă: Pentru estimarea sărăciei s-au utilizat praguri exprimate în dolari SUA la paritatea puterii de cumpărare din 1990

Trei factori concură la plasarea României pe un nedorit loc de frunte în ceea ce privește nivelul sărăciei între țările din Europa Centrală și de Est, și anume: a) diferențele de venit pe cap de locuitor și în distribuția venitului datând din perioada dinaintea tranziției; b) performanțele slabe înregistrate în domeniul creșterii economice și c) creșterea inegalității în cei zece ani de tranziție. În 1989, România

eliminarea sau reducerea substanțială a sărăciei este posibilă. Dar pentru ca toate țările să poată determina costul efectiv al eliminării sărăciei trebuie să ținem seama de efectele de „scurgere”, de „deversare”, de costurile administrative de identificare a săracilor, precum și de efectul de prindere în „capcana sărăciei” – echivalând cu o rată marginală de impozitare de 100% a oricărui venit până la prag – pe care un astfel de transfer îl va aduce cu sine.

avea cel mai scăzut venit pe cap de locuitor dintre țările din Europa Răsăriteană, cu excepția Albaniei (Tabelele A1.1 și A1.2 în Anexa 1). Deși într-un deceniu de tranziție producția a înregistrat o scădere dramatică în toate țările, reflectată într-un declin accentuat al nivelului de trai până în 1993, doar România și Bulgaria au înregistrat noi declinuri în 1997 și, respectiv, 1996. Toate aceste țări au pornit pe drumul tranziției având o inegalitate redusă – un coeficient Gini de circa 0,2. România s-a numărat printre țările din Europa Centrală și de Est cu cea mai mare creștere a inegalității în perioada 1990-1999.

Legătura dintre performanțele în domeniul creșterii economice și succesul combaterii sărăciei este bine cunoscută. Dintre țările în tranziție, cele care au aplicat consecvent reforme structurale cuprinzătoare în sfera sistemului de stimulente economice, a schimbării structurii de proprietate și construcției instituționale au reușit să-și readucă economiile pe traiectoria creșterii durabile. Țările în care reformele au urmat un curs ezitant și au fost aplicate cu superficialitate au înregistrat performanțe economice modeste. La nivel microeconomic, economiile în tranziție care au înregistrat creștere economică au reușit să elimine în bună parte „sărăcia temporară” și, datorită unui buget social apreciabil și unei cereri mai mici de asistență socială, au redus și o bună parte din sărăcia „permanentă”. Celelalte țări în tranziție, printre care România, Bulgaria și țările din fosta Uniune Sovietică, sunt încă departe de realizarea acestui obiectiv. Tabelul 1.3 ilustrează impactul marginal al sărăciei „absolute” în țări precum Republica Cehă, Slovacia, Polonia sau Ungaria, spre deosebire de dimensiunea și profunzimea acesteia în republicile fostei Uniuni Sovietice, în România și Bulgaria. Faptul vorbește de la sine despre importanța pe care o prezintă creșterea calității procesului de reformă și finalizarea reformei în România.

1.3. Sărăcie și inegalitate: niveluri și tendințe în perioada de tranziție

Politicile de luptă împotriva sărăciei sunt politici naționale. Atât măsurarea sărăciei, cât și instrumentele pentru combaterea ei sunt concepute în funcție de standardele țării respective. Țările dezvoltate, precum SUA și țările membre ale Uniunii Europene, au propriile politici de combatere a sărăciei, deși, după standardele țărilor din Asia de Sud-Est sau Africa Subsahariană, ele nu se confruntă cu sărăcia. Conceptul de sărăcie care este utilizat la definirea politicilor sociale naționale este cel de sărăcie relativă: politici de asistență a familiilor cu veniturile cele mai reduse din acea țară. Așa stau lucrurile și în România. Aprecierea dimensiunilor sărăciei este rezultatul unei funcții de preferință socială, precum și expresia pragmatismului politicii economice. Fenomenul sărăciei trebuie să aibă dimensiuni moderate, astfel încât să poată fi atenuat prin politici sociale bazate pe redistribuire sau măsuri active. În general, acest „test de fezabilitate” sugerează că dimensiunile grupurilor-țintă ale intervențiilor de politică socială sunt cuprinse în intervalul 5-25 procente din totalul populației.

Tabelul 1.4. Sărăcie, inegalitate și creștere economică

An	Rata sărăciei 1)	Rata sărăciei (2)	Inegalitate (Gini 1)	Inegalitate (Gini 2)	Creștere PIB	Dinamica PIB/locuitor
	%	%	Consum/locuitor	Consum/locuitor	Anual %	1989=100
1989	3,7	NA	0,21	NA		100,0
1990	NA	NA	NA	NA	-5,6	94,4
1991	NA	NA	NA	NA	-12,9	82,2
1992	NA	NA	NA	NA	-8,8	75,0
1993	20,0	NA	0,23	NA	1,5	76,1
1994	19,2	NA	0,30	NA	3,9	79,1
1995	NA	25,3	NA	0,31	7,1	84,7
1996	NA	19,9	NA	0,30	3,9	88,0
1997	NA	30,1	NA	0,28	-7,1	81,7
1998	NA	33,8	NA	0,30	-5,4	77,3
1999	NA	41,2	NA	0,31	-3,2	74,9

Sursa: Propriile estimări pentru 1995-1999 și Banca Mondială (1997) pentru 1989, 1993 și 1994. NA= nu dispunem de date.

Notă: Pentru sărăcie și inegalitate, estimările din perioada 1989-1994 nu sunt comparabile cu cele din perioada 1995-1999. Întreruperea seriilor de date privind sărăcia și inegalitatea în 1995 se datorează unei discontinuități în modul de culegere a datelor primare utilizate în construirea acestor indicatori. Până în 1994 estimările ratei sunt realizate pe baza Bugetelor de familie. Din 1995 această cercetare selectivă a fost înlocuită cu Ancheta integrată în gospodării. NA = nu deținem date.

Tabelul 1.4 prezintă sintetic evoluția ratei sărăciei, a inegalității și a produsului intern brut între 1989 și 1999. Deoarece instrumentul de culegere a datelor primare – Ancheta privind veniturile și cheltuielile gospodăriilor – a suferit o modificare substanțială în 1995, seriile de date privind sărăcia și inegalitatea sunt întrerupte în acel an. Până în 1994, Comisia Națională de Statistică a adunat informațiile privind cheltuielile și veniturile familiilor de salariați, agricultori și pensionari printr-o cercetare selectivă de tip panel: Ancheta privind bugetele de familie. Pe baza acestei anchete au fost estimate sărăcia și inegalitatea între 1989 și 1994 în studiul Băncii Mondiale (1997). Începând din 1995, Comisia Națională de Statistică a înlocuit acest instrument cu o altă anchetă – Ancheta integrată în gospodării –, mai potrivită pentru studii privind sărăcia atât din punctul de vedere al structurii eșantionului, cât și al informațiilor culese. Noua anchetă acoperă toată populația neinstituționalizată a României, surprinzând incidența sărăciei în rândul unor categorii sociale relativ noi, asociate procesului de tranziție către economia de piață, precum șomerii, întreprinzătorii particulari și patronii. În plus, informațiile culese de noua anchetă permit o estimare mai precisă a consumului gospodăriilor, inclusiv al consumului din producția proprie, fenomen ignorat de ancheta precedentă privind bugetele de familie. În special după reforma fondului funciar din 1991, contribuția acestei surse de venit și consum la bunăstarea gospodăriilor a crescut puternic, reprezentând circa 30% din cheltuielile curente de consum ale acestora. Ignorarea consumului din producția

proprie poate conduce la grave sub- sau supraestimări ale ratei sărăciei pentru anumite grupuri sociale.

În România, atât incidența, cât și profunzimea sărăciei sunt ridicate și au crescut o dată cu trecerea timpului. Sărăcia constituia un fenomen marginal la începutul tranziției, pentru ca apoi să devină o problemă majoră. Timp de un deceniu, România a experimentat aplicarea unor reforme graduale, o combinație de politici ezitante, cu porniri și opriri. Acestea s-au dovedit a fi deosebit de costisitoare, astfel încât în 1999 produsul intern brut se afla doar la 75 procente din nivelul său dinaintea tranziției. Declinul activității economice s-a reflectat în scăderea nivelului de trai, îndeosebi în nivelul consumului curent pe cap de locuitor. Sărăcia a fost accentuată de creșterea inegalității, în special ca urmare a noilor riscuri ocupaționale – ca, de exemplu, șomajul – și a noilor posibilități – precum libera inițiativă.

Pentru a ilustra evoluția sărăciei în primii ani ai ultimului deceniu ne raportăm la studiile efectuate anterior, în speță, de Banca Mondială (1997). Prima parte a Tabelului 1.4 prezintă evoluția sărăciei în perioada 1989-1994 în funcție de un prag al sărăciei relativ, conform căruia persoanele din prima quintilă a distribuției consumului per capita din anul 1993 au fost considerate sărace. În același tabel, prezentăm alți doi indicatori care pot constitui cauza creșterii estimate a sărăciei: inegalitatea și evoluția produsului intern brut pe cap de locuitor. În primii șase ani ai intervalului, datele sugerează că deteriorarea distribuției venitului nu a afectat semnificativ sărăcia. Principalul determinant al incidenței sărăciei l-a constituit evoluția PIB pe cap de locuitor, coeficientul de corelație dintre cele două serii cronologice fiind $-0,979$.

Pentru perioada 1995-1999 am folosit ca metodă de estimare a sărăciei o variantă a metodei relative, conform căreia au fost considerate sărace persoanele al căror consum pe adult echivalent s-a situat sub 60 procente din media consumului lunar din 1995, pe adult echivalent. Pentru a testa sensibilitatea estimărilor la variații ale pragului sărăciei am folosit și o măsură alternativă, a „sărăciei extreme”, bazată pe un prag al sărăciei echivalent cu puterea de cumpărare a 40 procente din media consumului lunar din 1995, pe adult echivalent. Ambele metode au fost utilizate în studii recente privind sărăcia în România (Wagner și Chirca, 1998; PNUD, 1999; Chirca și Teșliuc, 1999; Molnar, 1999). Estimările sărăciei și inegalității în distribuția consumului în perioada 1995-1999 sunt prezentate în partea a doua a Tabelului 1.4.

În România sărăcia nu este profundă (Tabelul 1.5). Majoritatea celor săraci se situează aproape de pragul de sărăcie. Faptul este ilustrat de un coeficient Gini pentru populația săracă redus ($0,1$) și un deficit de consum relativ mic (consumul mediu al gospodăriilor sărace este cu doar 25% sub pragul de sărăcie). Ca urmare, sărăcia este foarte elastică la mișcările produsului intern brut⁹. O creștere de 3,9 procente a produsului intern brut în 1996 a scos din sărăcie 1,2 milioane de persoane, reducând

9. Elasticitatea sărăciei la modificările produsului intern brut a fost ridicată (înregistrând valori supraunitare) și relativ stabilă în perioada 1996-1998, înregistrând valori cuprinse în intervalul $-1,3$ și $-1,6$. În 1999 a crescut puternic, la $-7,3$. Această creștere puternică se datorează, în opinia autorilor, utilizării unui prag al sărăciei absolut (cu putere de cumpărare constantă de-a lungul

Tabelul 1.5. Sărăcia în România, 1995-1999

	1995	1996	1997	1998	1999
Rata sărăciei, RS (%)	25,27	19,85	30,81	33,82	41,20
Număr total de săraci (mii)	5,725	4,488	6,945	7,609	9,270
Deficit consum, % din pragul de sărăcie	25,44	22,71	25,73	27,01	
Deficit de consum total, % din PIB	1,55	1,01	1,95	2,42	
Elasticitatea RS față de PIB	...	-1,35	-1,57	-1,29	-7,3
Indicele profunzimii sărăciei FGT1, %	6,43	4,51	7,93	9,13	
Indicele severității sărăciei FGT2, %	2,42	1,54	3,00	3,56	
Rata sărăciei extreme (%)	7,96	5,07	9,53	11,70	16,60

Sursa: Calculele autorilor pe baza AIG, 1995-1999

rata sărăciei de la 25,27 procente în 1995 la 19,85 procente în 1996. Scăderea cu 6,6% a PIB în 1997 a împins alte 2,5 milioane de persoane în sărăcie, ridicând rata acesteia la 30,8% în 1997. În 1998, al doilea an de declin economic în care produsul intern brut a scăzut cu 7,3 procente, alte 650 mii de persoane au îngroșat rândurile populației sărace. Același fenomen s-a repetat în 1999. Majoritatea acestor persoane sunt temporar sărace. Ele au devenit sărace ca urmare a performanțelor macro-economice slabe. Reluarea creșterii economice ar putea scoate din sărăcie o parte importantă a acestui segment de populație. Severitatea sărăciei a crescut o dată cu scăderea produsului intern brut, devenind de două mai mare în 1998, când a ajuns la 3,56 procente, de la 1,54 procente în 1996. Ceea ce înseamnă că, pentru cei mai săraci dintre săraci, anul 1998 a fost cel mai greu comparativ cu perioadele anterioare. Acest trend s-a menținut în 1999.

Care este costul minim al eliminării sărăciei ? Este fezabil din punct de vedere financiar un scenariu de eliminare a sărăciei? „Cantitatea de sărăcie” ce trebuie acoperită din venituri de piață sau de transfer este exprimată sintetic de indicatorul „deficit de consum”. Între 1995-1998, totalul deficitului de consum exprimat ca procent din produsul intern brut este relativ mic, ceea ce face ca politicile de combatere a sărăciei să fie fezabile din punct de vedere financiar, în ipoteza unei țintiri perfecte a săracilor și a unor cheltuieli de administrare reduse. Acest indicator

timpului) de-a lungul unei perioade destul de lungi de cădere a produsului intern brut. Efectul căderii producției a fost o deplasare a distribuției consumului real către stânga. În timp, linia sărăciei – fixă în termeni reali – nu a mai intersectat marginile distribuției, ci „nucleul dur” al acesteia. La nivelul anului 1999, această linie a sărăciei este nepotrivită din punct de vedere statistic: ea nu ar trebui să fie influențată puternic de modificările produsului intern brut. Pentru același an, pragul sărăciei este nepotrivit din punct de vedere pragmatic, al politicii sociale. Pentru a putea ghida politica de atenuare a sărăciei, cantitatea de sărăcie pe care societatea ar trebui să o atenueze trebuie să fie mică, astfel încât redistribuirea venitului de la cei non-săraci către cei săraci să fie eficientă pentru săraci și să nu constituie o povară fiscală grea pentru cei non-săraci. Autorii sunt conștienți de aceste defecte ale măsurii utilizate la nivelul anului 1999. Totuși, am preferat menținerea constantă a puterii de cumpărare a pragului sărăciei de-a lungul întregii perioade pentru a ilustra un aspect important: în această perioadă sărăcia a crescut la niveluri fără precedent.

a fost de circa 1,6 procente în 1995, un procent în 1996, două procente în 1997 și 2,4 procente în 1998. Prezența unui deficit de consum redus este un mesaj pozitiv pentru politica de combatere a sărăciei. Eliminarea sau reducerea considerabilă a sărăciei se poate realiza cu costuri relativ mici, presupunând că țintirea este perfectă. Dacă se ține seama și de fenomenele de „scurgere” (plăți efectuate celor care nu sunt săraci) și de „deversare” (sume plătite celor săraci care depășesc necesarul atingerii pragului de sărăcie), precum și costurile administrative de identificare a celor săraci, costul combaterii sărăciei ar putea crește. Mulți autori (Milanovic, 1998 ; Subbarao, 1997) au subliniat dificultatea realizării unei țintiri perfecte din nenumărate motive care merg de la lipsa capacității administrative până la stimulentele perverse pe care sistemul le poate genera¹⁰, și au recomandat majorarea estimărilor de două până la trei ori. Făcând o medie a acestor recomandări, ajungem la un cost de 2,5 procente până la 5 procente din produsul intern brut, mult prea ridicat comparativ cu posibilitățile de finanțare din România.

În măsura în care o parte a cheltuielilor sociale ar fi mai bine ținute către cei săraci, obiectivul combaterii sărăciei redevine fezabil din punct de vedere financiar. Analiza noastră sugerează că, în cea mai mare parte, cheltuielile de combatere a sărăciei ar necesita fonduri suplimentare. Pe baza unei astfel de constatări, ultimul capitol prezintă o soluție intermediară susținută de autorii Pop și Teșliuc (2000) prin care politica de combatere a sărăciei prin măsuri pasive este direcționată către combaterea sărăciei extreme, pentru care costul suplimentar ar fi între 0,5 și un procent din produsul intern brut.

După zece ani de tranziție, România are un nivel redus al inegalității. Inegalitatea a crescut de la 0,21 în 1989 la 0,30 în 1998 (Tabelul 1.6). Cu un coeficient Gini de 0,30, situația din România este comparabilă cu cea a statelor bunăstării din Europa Occidentală bine cunoscute pentru nivelul redus al inegalității. Curios, inegalitatea s-a redus în 1997, primul an al unui program de reformă rapidă a întreprinderilor aplicat concomitent cu măsuri de acompaniament social al forței de muncă disponibilizate. Faptul s-ar putea

datora cursului ezitant al reformei întreprinderilor în 1997 și posibilei supra-oferte a pachetului de măsuri de protecție socială. Pe medii de rezidență, inegalitatea a fost mai mare în mediul rural pe tot parcursul tranziției.

Tabelul 1.6. Evoluția inegalității pe medii de rezidență

Coeficient Gini pe baza consumului

An	Total	Urban	Rural
1989	0,210	0,192	0,226
1995	0,308	0,295	0,317
1996	0,298	0,290	0,301
1997	0,284	0,275	0,292
1998	0,301	0,290	0,310

Sursa: Calculurile autorilor pe baza AIG, 1995-1998, și Banca Mondială (1997).

10. Asemenea faimoasei „capcane a sărăciei”, ținând seama că sistemul impune o rată marginală de impozitare de 100% asupra oricărui venit realizat de beneficiari.

1.4. Cine sunt săracii?

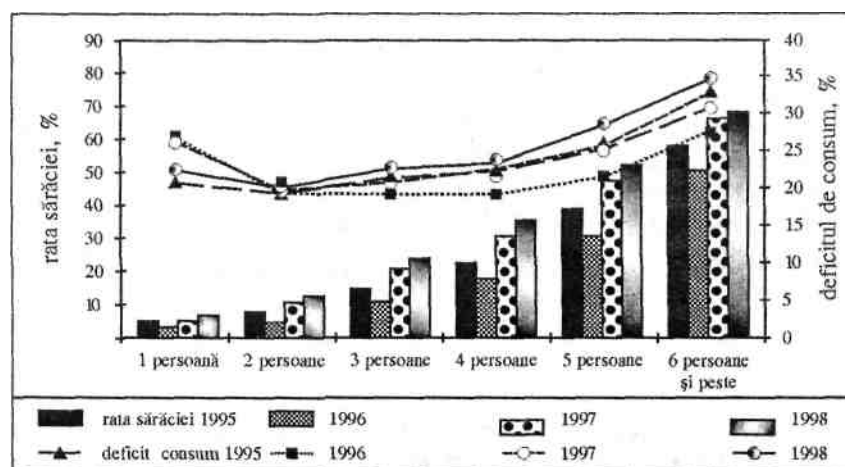
În această secțiune prezentăm asocierea dintre fenomenul sărăciei și caracteristicile socioeconomice ale gospodăriilor. Pentru detalii suplimentare, cei interesați pot consulta Anexa 1, Tabelul A1.3.

Un profil al populației sărace în funcție de caracteristicile sociodemografice, economice și regionale. Care sunt grupurile sociale cu risc mare de sărăcie? Principalele caracteristici sociodemografice asociate sărăciei sunt un raport de dependență ridicat, apartenența la o gospodărie al cărei cap este femeie sau o persoană tânără ori apartenența la comunitatea rromilor. Accesul la resurse de producție sau consum reduce riscul de sărăcie. Incidența sărăciei este mai mare în mediul rural sau în zonele de nord-est, sud și sud-vest ale țării. Cititorul este avertizat să interpreteze aceste rezultate cu prudență, întrucât unele dintre ele nu constituie decât „efecte de compoziție”, după cum va demonstra analiza multivariată din secțiunea următoare.

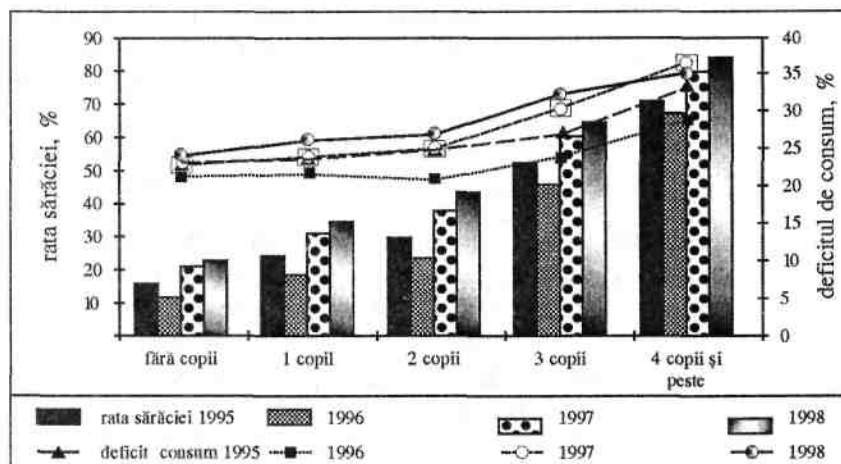
Mărimea gospodăriei și numărul copiilor în întreținere. Structura gospodăriilor reprezintă unul dintre cei mai semnificativi factori determinanți ai sărăciei, întrucât de numărul persoanelor ce realizează un venit și al celor aflate în întreținere depind atât nevoile de consum, cât și capacitatea de a le satisface. Pește tot în lume s-a observat că rata sărăciei este cu atât mai ridicată, cu cât familia este mai numeroasă sau numărul de copii în întreținere este mai mare. Această corelație este valabilă atât în mediul rural, cât și în cel urban și poate deosebi cel mai bine grupurile cu o rată ridicată a sărăciei de cele în care această rată este redusă, în oricare an al perioadei cuprinse între 1995 și 1998 (Figura 1.1). Riscul ca o gospodărie cu cinci

Figura 1.1. Rata sărăciei și deficitul de consum în funcție de:

Mărimea gospodăriei

Numărul copiilor

Sursa: Estimările autorilor pe baza arhivei de date AIG, 1995-1998

membri să fie săracă este de peste 50%, în timp ce pentru gospodăriile alcătuite din șase membri sau mai mulți acest risc crește la 65 %. Aceste două categorii alcătuiau 50% din totalul populației sărace în 1998. În schimb, pentru gospodăriile alcătuite din una sau două persoane riscul de sărăcie este foarte redus.

Sărăcia extremă, un concept care încearcă identificarea acelor persoane al căror consum este extrem de redus după standardele naționale, este ridicată în rândurile gospodăriilor numeroase (Tabelul A1.4, Anexa 1). În 1998, 1,6 milioane de persoane din România trăiau cu mai puțin de 40% din consumul mediu pe un adult echivalent, iar 19% din gospodăriile cu cinci membri și 35% din cele având în componența lor mai mult de cinci membri trăiau în condiții de sărăcie extremă. În majoritatea cazurilor, gospodăriile numeroase au și copii mai mulți, motiv pentru care probabilitatea de a fi sărace este ridicată pentru gospodăriile cu mai mult de trei copii.

În 1998, deși dimensiunile sărăciei crescuseră, incidența relativă era asemănătoare celei din 1995. Aceasta înseamnă că situația celor mai săraci dintre săraci comparativ cu media rămăsese neschimbată. În 1998, incidența sărăciei era cea mai ridicată printre gospodăriile cu trei sau mai mulți copii, reprezentând circa 5 procente din populația României: 65 procente din gospodăriile cu trei copii și 84 procente din gospodăriile cu patru sau mai mulți trăiau în sărăcie. Împreună, aceste două grupe alcătuiau 17 procente din totalul populației sărace.

Peste 30 procente din gospodăriile sărace cu unul sau doi copii și peste 50 procente din cele cu trei sau mai mulți copii trăiesc în sărăcie extremă. Fiecare copil în plus aproape dublează riscul sărăciei extreme, acesta ajungând la 45 procente pentru gospodăriile sărace cu patru sau mai mulți copii. Corelația strânsă dintre sărăcie și numărul copiilor face din alocațiile familiale (cum sunt alocațiile de stat pentru copii, alocația suplimentară pentru copii) instrumente importante ale politicii de protecție socială.

Vârsta. Incidența ridicată a sărăciei în rândul gospodăriilor cu copii face ca o treime din totalul populației sărace din România să fie copii sub 15 ani. Ideea că pensionarii reprezintă grupul de populație cel mai dezavantajat este foarte populară în rândul politicienilor. Datele din Ancheta integrată în gospodării demonstrează contrariul. Rata sărăciei este de 18 procente pentru cei având vârsta cuprinsă între 56 și 65 ani și doar 10 procente pentru cei peste 65 de ani. Împreună, aceste două grupe reprezintă doar 10 procente din totalul populației sărace din România.

Sexul capului de gospodărie. Estimările noastre arată că, în perioada 1995-1998, riscul de a fi sărac pentru gospodăriile al căror cap este femeie a fost mai mic decât al celor conduse de un bărbat, dar deficitul de consum a fost mai mare. Acesta este însă doar un „efect de compoziție”. După cum va demonstra analiza multivariată din secțiunea următoare, în gospodăriile al căror cap este bărbat consumul este cu 4 procente mai ridicat. Majoritatea gospodăriilor al căror cap este femeie sunt alcătuite dintr-o singură persoană, fie o femeie necăsătorită, fie văduvă. Întrucât gospodăriile conduse de femei au, în medie, mai puține persoane în întreținere, estimările bivariate vor indica – eronat – un risc mai redus de sărăcie pentru femei.

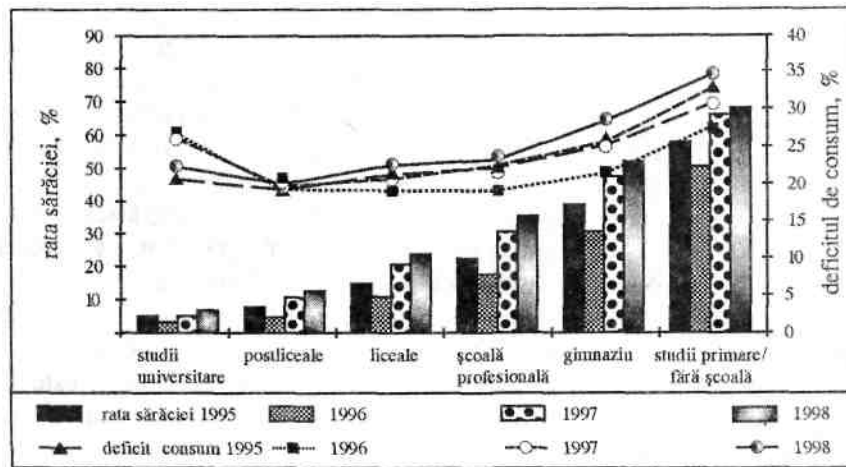
Chiar dacă vom considera că rata sărăciei poate măsura cu acuratețe riscul de sărăcie prin consum cu care se confruntă gospodăriile al căror cap este femeie, există și alte caracteristici ale acestui grup care ne indică vulnerabilitatea sa. Majoritatea femeilor care sunt capi de gospodărie sunt văduve în vârstă care se confruntă nu numai cu riscul unui consum inadecvat, ci și cu riscuri de sănătate. Indicatorul nostru nu măsoară cu precizie nevoile lor de îngrijire și asistență la o vârstă înaintată¹¹. Având în vedere speranța de viață diferită pentru bărbați și femei, femeile sărace reprezintă un procent substanțial din numărul femeilor în vârstă. Considerăm sub-grupa gospodăriilor alcătuite dintr-o singură femeie în vârstă o grupă cu risc de sărăcie semnificativ. Această grupă reprezintă cam 80% din totalul gospodăriilor al căror cap este femeie.

Originea etnică. În funcție de originea etnică, singurul grup pentru care rata sărăciei diferă de medie sunt rromii. Rata sărăciei în rândul rromilor este de 3,5 ori mai ridicată decât media, iar consumul a fost cu 40% mai mic decât consumul mediu pe un adult echivalent în 1997. În parte, această diferență între comunitatea rromilor și restul populației se datorează însă altor cauze decât celor legate de originea etnică. De cele mai multe ori, gospodăriile rromilor sunt mai numeroase și au mai mulți copii, au un nivel de educație mai scăzut și o tendință de a desfășura activități informale, toți aceștia fiind factori asociați unei rate de sărăcie ridicate. Pentru celelalte grupuri etnice (maghiari, germani etc.), rata sărăciei este aceeași ca și pentru români.

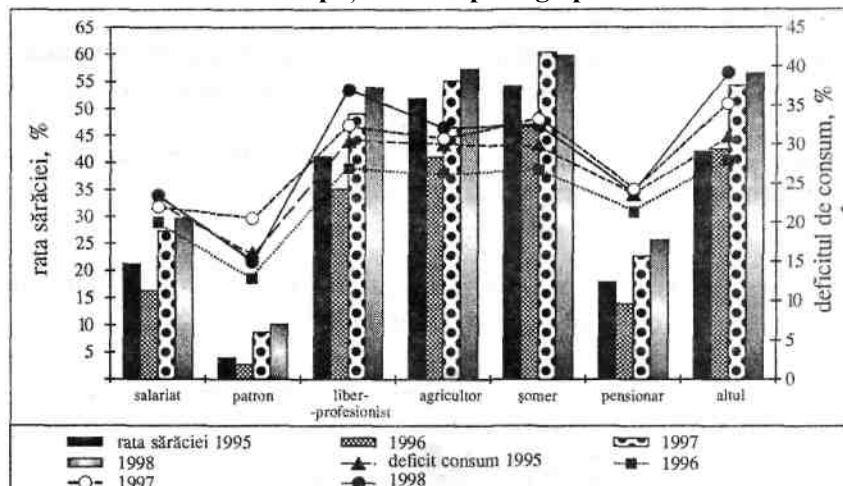
Capitalul uman. Probabilitatea ca o gospodărie să fie săracă scade puternic pe măsură ce nivelul de educație al capului gospodăriei crește (Figura 1.2.). În mod

11. Mai mult, creșterea cheltuielilor cu consumul serviciilor de sănătate nu reflectă întotdeauna o creștere a bunăstării, ci mai degrabă o pierdere de bunăstare cauzată de boală. Aceste cheltuieli sunt însă incluse în indicatorul de bunăstare utilizat: „cheltuieli crescute de consum”.

**Figura 1.2. Rata sărăciei și deficitul de consuni în funcție de:
Educația capului gospodăriei**

Statutul ocupațional al capului gospodăriei

Sursa: Estimările autorilor pe baza datelor AIG, 1995-1998

asemănător, deficitul de consum (distanța medie față de pragul de sărăcie) scade monoton pe măsura creșterii nivelului de educație.

Capacitatea „nivelului de educație” de a-i diferenția pe cei săraci de cei non-săraci este mult mai mică pentru niveluri de educație scăzută sau medie (fără școală, studii primare, gimnaziale sau școală profesională). Incidența ridicată a sărăciei în rândurile gospodăriilor al căror cap are o școală profesională se datorează faptului că cererea pentru persoanele cu o astfel de pregătire scade, de regulă, în perioada de restructurare. În gospodăriile conduse de persoane cu educație postliceală sau universitară,

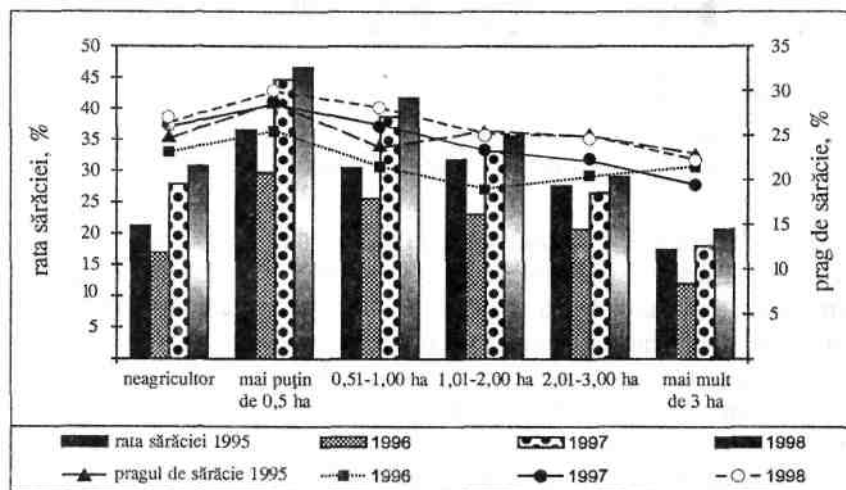
incidența sărăciei și deficitul de consum sunt extrem de reduse. Majoritatea populației sărace trăiește însă în gospodării al căror cap nu are decât studii primare (24%), gimnaziale (25%) sau profesionale (29%).

Statutul ocupațional. În funcție de statutul ocupațional, gospodăriile al căror cap este șomer, agricultor sau întreprinzător particular sunt cel mai mult expuse riscului de sărăcie (Figura 1.2). Gospodăriile de salariați și pensionari se situează sub media riscului de sărăcie; cu toate acestea, cele două grupe constituie două treimi din totalul populației sărace în toți cei patru ani. În mod asemănător, deficitul de consum (distanța medie față de pragul de sărăcie) este semnificativ mai mare decât media pentru gospodăriile al căror cap este șomer, agricultor sau întreprinzător pe cont propriu și mai mică pentru cele al căror cap este salariat sau pensionar. Unele ocupații noi care au apărut în perioada de tranziție (de exemplu, lucrătorii pe cont propriu neagricoli) au un risc de sărăcie ridicat, situație care este atipică pentru această regiune (Braithwaite și Grootaert, 1998). Incidența sărăciei este cea mai ridicată pentru gospodăriile al căror cap este șomer, deși situația relativă a acestora s-a ameliorat cu fiecare an după 1996.

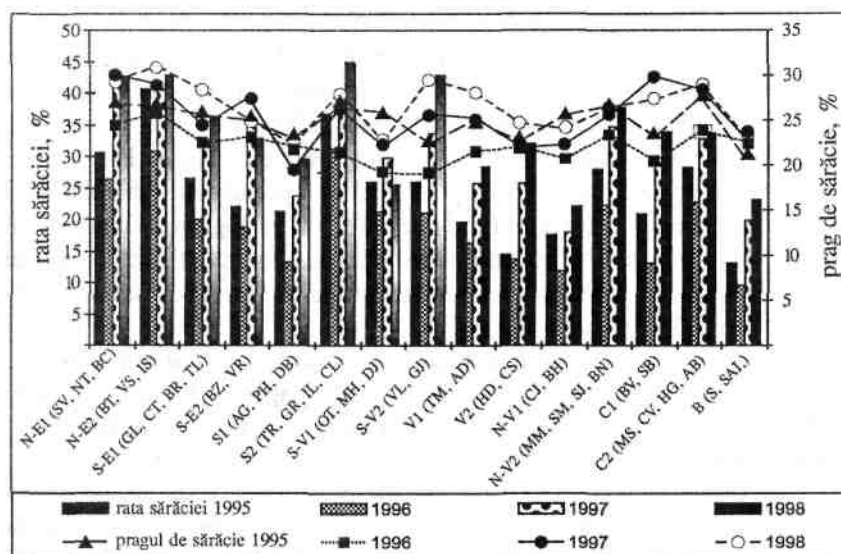
Dotarea cu pământ. Rata sărăciei este sub medie pentru gospodăriile cu peste două hectare de teren (Figura 1.3).

Aspecte regionale ale sărăciei. În România, există diferențe semnificative între rata sărăciei pe medii de rezidență și între regiuni. În întreaga perioadă analizată, rata sărăciei în mediul rural a fost cu circa 50% mai mare decât în cel urban. Așa, de exemplu, în 1998 aproximativ 41 % din populația rurală era săracă, în timp ce procentul pentru mediul urban era de numai 28 %.

Figura 1.3. Rata sărăciei și deficitul de consum în funcție de suprafața de teren avută în proprietate

Rata sărăciei și deficitul de consum pe regiuni

Sursa: estimările autorilor pe baza datelor AIG, 1995-1998

În al doilea rând, există diferențe regionale în nivelul sărăciei, fapt ilustrat succint în Figura 1.3 care compară 15 subregiuni, așa cum au fost ele definite în Raportul asupra dezvoltării regionale (Guvernul României, 1996). Din punct de vedere instituțional, România a fost „împărțită” în 8 regiuni de dezvoltare ai căror indicatori de dezvoltare sunt în cea mai mare parte neomogeni. O astfel de clasificare ar servi prea puțin scopului nostru, întrucât ar ascunde diferențele intraregionale. Ancheta integrată în gospodării ne permite calcularea ratei sărăciei la nivelul celor 15 regiuni reprezentative din punct de vedere statistic identificate în Figura 1.3 de inițialele județelor componente. Regiunile sărace sunt cele de nord-est (Botoșani, Vaslui, Iași), sud (Teleorman, Giurgiu, Ialomița, Călărași) și sud-vest (Vâlcea, Gorj).

Analiza multivariată a cheltuielilor de consum ale gospodăriilor. Modelul de bază construit în această secțiune reprezintă o variantă a celor prezentate de Braithwaite și Grootaert (1998) și Chirca și Teșliuc (1999). Un astfel de model al nivelului de trai este o formă redusă a diferitelor modele structurale ce reflectă comportamentul de venit și consum al gospodăriilor (a se vedea Glewwe, 1991). Modelul pornește de la observația că, într-o gospodărie, consumul – larg utilizat pentru măsurarea bunăstării acesteia – este determinat în primul rând de nivelul și calitatea resurselor pe care le posedă și în al doilea rând de randamentul, de rentabilitatea acestor resurse pentru respectiva gospodărie. Pentru a putea compara consumul gospodăriilor diferite ca mărime și structură demografică, consumul s-a exprimat în „adult echivalent”. Modelul include și unele variabile de control, precum mărimea gospodăriei și sexul capului gospodăriei, în partea dreaptă a ecuației.

În forma sa cea mai simplă, modelul ar arăta astfel:

$$C = \alpha HC + \beta PR + \delta R + \varepsilon,$$

în care variabila dependentă C reprezintă cheltuielile de consum ale gospodăriei (pe un adult echivalent), HC și PR sunt vectori ai resurselor gospodăriei (care măsoară capitalul uman și, respectiv, pe cel material și financiar), R este un vector al variabilelor de localizare ce pot influența randamentul resurselor HC și PR , iar α, β și ε sunt coeficienți ce urmează a fi estimați. ε reprezintă perturbația (factorul rezidual).

Variabila dependentă a modelului, C , se măsoară în logaritmi naturali. În consumul curent intră consumul alimentară, consumul nealimentară și serviciile. Variabila dependentă a fost estimată în funcție de următoarele trei tipuri de variabile (HC , PR și R):

1. *Capitalul uman al gospodăriei.* Primul set de variabile măsoară capitalul uman existent la nivelul gospodăriei. În mod obișnuit, capitalul uman se măsoară prin nivel de educație, experiență – luând vârsta drept înlocuitor –, sector de activitate și ocupație. Pentru educație am folosit ca predictor media anilor de școlarizare a membrilor adulți. Pentru ocupație și sector de activitate am folosit numărul de salariați, producători agricoli, pensionari, șomeri și patroni din gospodărie. Este de așteptat ca un consum (grad de bunăstare) mai ridicat să fie asociat unui nivel mai ridicat de educație și experiență. În ceea ce privește statutul ocupațional al membrilor activi ai gospodăriei, ar fi de așteptat o corelație pozitivă între consum și capacitatea de câștig, de realizare a unui venit. Se va folosi mărimea coeficienților ocupaționali pentru a stabili impactul diferitelor ocupații asupra nivelului de consum prognozat pe un adult echivalent.
2. *Resursele materiale ale gospodăriei.* Al doilea set de variabile măsoară resursele materiale și financiare de care dispune o gospodărie în care intră animalele, suprafața de teren avută în proprietate și economiile bănești. Pentru animale se utilizează ca predictor mărimea șeptelului exprimată în unități vită mare¹². Suprafața de teren agricol avută în proprietate este exprimată în hectare, iar economiile disponibile în lei. Este de așteptat ca între pământ, animale sau economii și consum corelația să fie pozitivă.
3. *Variabilele regionale.* Consumul gospodăriei poate fi diferit de la o regiune la alta, datorită unor variabile locale specifice ce nu au fost observate. Pentru acestea am introdus un vector de variabile binare pentru fiecare subregiune a României (paisprezece în total), la care se mai adaugă una pentru mediul de rezidență (urban/rural).

Alte variabile introduse în model și reunite într-un *set rezidual* indică mărimea și structura demografică a gospodăriei, ultima măsurată prin criteriile vârstă și sexul capului gospodăriei. Mărimea gospodăriei, exprimată în adulți echivalenți, a fost introdusă pentru controlul economiilor de scală asociate gospodăriilor mai mari. Structura demografică a gospodăriei controlează variațiile consumului în funcție de

12. Unități vită mare sunt folosite în literatura agronomică pentru a desemna un șeptel diversificat, acordându-se ponderi fiecărui animal prin raportare la bovine. Am utilizat următoarele ponderi: păsări domestice 4%, oi și capre 12%, porci 35%, măgari, cai și vite 100%.

vârsta și sex (cu alte cuvinte, efectul acestora este menținut constant în vederea unei estimări cât mai exacte a efectelor altor factori introduși în analiză).

Informațiile asupra bunăstării gospodăriei și resurselor aflate în proprietatea particulară a acesteia provin din Ancheta integrată în gospodării – AIG, arhiva pe 1998. Modelul estimat este prezentat în Tabelele A1.5 și A1.6 din Anexa 1. Modelul, estimat pe baza metodei celor mai mici pătrate și corectat pentru a ține seama de eteroscedasticitatea termenului de eroare¹³, este semnificativ statistic (probabilitatea F-statisticii este sub 1%). Variabilele independente explică 43% din variația consumului pe un adult echivalent. Procentul este considerat bun pentru un eșantion în secțiune transversală.

S-a preferat specificația funcțională log-lineară formei lineare pe baza testului Davidson și MacKinnon (1981). Aceasta presupune că efectele caracteristicilor gospodăriei asupra bunăstării acesteia sunt proporționale, nu lineare, iar elasticitatea consumului în funcție de diferiți predictorii ar trebui să fie o funcție lineară a valorii acelui predictor. Mai simplu spus, elasticitatea ar trebui să fie mai mică pentru eșantionul de gospodării sărace decât pentru cele care nu sunt sărace. Pentru a explora această caracteristică a modelului, am estimat elasticitatea pentru fiecare predictor la o valoare medie pentru gospodăriile sărace și cele non-sărace. Nu am estimat elasticitatea pentru predictorii nesemnificativi (evaluați pentru un interval de încredere de 5%). Rezultatele sunt prezentate în Tabelul 1.7.

Pentru variabilele binare s-au calculat modificările marginale (efecte marginale), acestea indicând modificarea procentuală a consumului față de medie pentru o modificare a variabilei de la zero (de exemplu „rural” pentru variabila mediu de rezidență denumită „urban”) la unu („urban”).

Acești coeficienți de elasticitate reprezintă „randamentele marginale ale resurselor”, indicând în ce măsură se va schimba consumul pe un adult echivalent prin modificarea cu un procent a variabilei independente. Toți coeficienții de elasticitate sunt subunitari, ceea ce înseamnă că modificarea cu un procent a nivelului (mediu) al oricărui predictor va determina modificarea consumului cu mai puțin de un procent. Variabila cu cel mai mare impact asupra consumului este mărimea gospodăriei, confirmând cele constatate în secțiunea anterioară: modificarea cu un procent a numărului de adulți echivalenți reduce consumul cu 0,53%.

Următoarea variabilă în ordinea importanței este „media anilor de școlarizare pentru adulți”, care arată că modificarea cu un procent a școlarizării duce la o creștere a consumului de 0,35 % pentru gospodăriile non-sărace și doar 0,30% pentru cele sărace, situate în mediul urban. Modelul indică faptul că creșterea cu un an a nivelului de educație conduce la un spor mai mare al consumului în mediul urban, față de cel rural. Modificarea cu un procent a școlarizării duce la o creștere a consumului de 0,26% pentru gospodăriile non-sărace și de doar 0,24% pentru cele sărace, situate în mediul rural.

13. Am folosit covarianța și erorile standard consecvente din punctul de vedere al eteroscedasticității calculate de White.

Tabelul 1.7. Elasticitatea și efectele marginale ale resurselor gospodăriilor sărace și non-sărace asupra consumului, 1998

Variabile	Sărace		Non sărace		Raport elasticitate
	Medie	Elasticitate	Medie	Elasticitate	Săracă/ non-săracă
Continue					
Media anilor de școală la adulți, urban	13.77	0.35	11.48	0.30	0.86
Media anilor de școală la adulți, rural	8.55	0.26	7.84	0.24	0.92
Vârsta capului de gospodărie	55.90		49.40		
Patroni (număr)	0.01	0.00	0.00	0.00	0.38
Salariați (număr)	0.71	0.11	0.69	0.11	0.97
Agriculatori (număr)	0.21		0.63		
Șomeri urban (număr)	0.16	-0.01	0.56	-0.02	3.59
Șomeri rural (număr)	0.10	0.00	0.36	-0.02	3.68
Pensionari asigurări sociale urban (număr)	0.73	0.06	0.33	0.03	0.49
Pensionari asigurări sociale rural (număr)	0.47	0.07	0.23	0.03	0.48
Pensionari agricoli (număr)	0.24	0.02	0.14	0.01	0.58
Animale, în unități vită mare	1.28	0.03	1.20	0.03	0.94
Pământ în proprietate, ha.	1.01	0.04	0.71	0.03	0.71
Economii, mii lei	590	0.01	187	0.00	0.32
Mărimea gospodăriei, în adult echivalent	1.90	-0.53	3.07	-0.53	1.00
Binare					
Bărbat	0.73	0.04	0.83	0.04	1.00
București = categorie de referință					
Suceava, Neamț, Bacău	0.07	-0.11	0.10	-0.11	1.00
Botoșani, Vaslui, Iași	0.08	-0.11	0.10	-0.11	1.00
Galați, Constanța, Brăila, Tulcea	0.08	-0.11	0.10	-0.11	1.00
Buzău, Vrancea	0.04		0.03		
Argeș, Prahova, Dâmbovița	0.10	-0.04	0.08	-0.04	1.00
Teleorman, Gorj, Ilfov, Călărași	0.06	-0.15	0.09	-0.15	1.00
Olt, Mehedinți, Dolj	0.08	0.03	0.05	0.03	1.00
Vâlcea, Gorj	0.04	-0.17	0.05	-0.17	1.00
Timiș, Arad	0.05	-0.10	0.05	-0.10	1.00
Hunedoara, Caraș-Severin	0.04	-0.13	0.04	-0.13	1.00
Cluj, Bihor	0.06		0.04		
Maramureș, Satu Mare, Sălaj,					
Bistrița-Năsăud	0.06	-0.11	0.08	-0.11	1.00
Brașov, Sibiu	0.05	-0.13	0.05	-0.13	1.00

Sursa: Estimările autorilor pe baza datelor AIG, 1998

Notă: Nu au fost estimate elasticități pentru variabilele ne semnificative pentru un prag de semnificație de 5%

Pentru restul variabilelor, elasticitatea este mult mai scăzută. În ordinea importanței urmează variabilele „numărul de salariați” (elasticitate 0,11), apoi dotarea cu resurse materiale precum pământ sau animale (0,04-0,03) și numărul mai mare de membri din gospodărie cu alt statut ocupațional. În concordanță cu constatările anterioare, prezența unui agricultor în gospodărie nu contribuie semnificativ la modificarea consumului, în timp ce creșterea numărului șomerilor îl va reduce.

Creșterea capitalului uman sau material va duce la o creștere mai mult decât proporțională a consumului gospodăriilor non-sărace față de cele sărace. Diferența cea mai mare este determinată de economiile bănești (32%, datorată diferențelor în nivelul mediu al economiilor), urmate de modificări în structura ocupațională (modificarea numărului de pensionari de asigurări sociale – 48 %, și de pensionari agricoli – 58%). Există diferențe semnificative de randament între gospodăriile sărace și non-sărace în ceea ce privește venitul rezultat din proprietatea asupra pământului (71 %), dar nu și a animalelor (94%). După cum era de așteptat, creșterea numărului de șomeri într-o gospodărie are un efect de trei ori mai mare asupra gospodăriilor sărace decât asupra celor non-sărace (368%).

Sexul capului gospodăriei și localizarea influențează consumul gospodăriei. Media consumului este mai ridicată în gospodăriile al căror cap este bărbat decât în cele asemănătoare al căror cap este femeie (ținând sub control ceilalți factori). Această diferență în funcție de sex este estimată la 4%. Pe regiuni, consumul cel mai ridicat - toți ceilalți factori fiind ținuti sub control – se înregistrează în capitală, iar cel mai scăzut în nord-est, nord-vest și vest.

1.5. Salariații și pensionarii săraci: cele mai numeroase grupe de populație săracă

Cele mai numeroase categorii de populație săracă sunt alcătuite din persoanele aparținând gospodăriilor al căror cap este salariat (39%) și pensionar (26%), în pofida incidenței relativ scăzute a sărăciei în rândurile acestui tip de gospodării. Cu ajutorul analizei econometrice am investigat caracteristicile gospodăriilor al căror cap este salariat sau pensionar și care tind să fie asociate sărăciei pe baza eșantionului AIG din 1998. Pentru aceasta am folosit două tipuri de modele de regresie : a) modele de regresie logistică, prin intermediul cărora am încercat să identificăm principalii factori care influențează *riscul* ca o gospodărie să cadă sub pragul de sărăcie și b) modele de regresie lineară, care evidențiază influența diferiților factori asupra *variației* cheltuielilor de consum. Estimările sunt prezentate în Tabelele A1.7-A1.10 din Anexa 1. Prezentăm în continuare caracteristicile care tind să aibă o influență semnificativă asupra sărăciei acestor grupe.

Gospodăriile de salariați. Factorii cei mai importanți asociați riscului de sărăcie sunt cei legați de structura demografică a gospodăriei: cele mai vulnerabile gospodării de salariați sunt în primul rând cele cu mulți membri (exprimați în număr de adulți echivalenți); în al doilea rând, creșterea raportului de dependență (raportul dintre numărul de copii și numărul celor care realizează un venit permanent¹⁴), precum și prezența șomerilor măresc semnificativ probabilitatea de a fi săracă; în sfârșit, sexul capului gospodăriei reprezintă un alt factor cu o influență considerabilă

14. Patroni, salariați și pensionari de asigurări de stat.

asupra sărăciei; riscul ca o gospodărie să fie săracă crește în cazul în care este condusă de o femeie.

O a doua categorie de factori ce influențează situația unei gospodării din punctul de vedere al sărăciei vizează nivelul de educație și caracteristicile ocupaționale ale capului gospodăriei. Astfel, se observă că fiecare nivel în plus de educație al capului gospodăriei micșorează considerabil probabilitatea ca gospodăria să fie săracă. În ceea ce privește caracteristicile ocupaționale, gospodăriile al căror cap este salariat având un statut profesional superior (director, specialist, tehnician etc.) sunt mai puțin susceptibile de a fi sărace decât cele al căror cap este muncitor, în special muncitor necalificat. O constatare interesantă se poate face în privința faptului că, deși nivelul mediu de trai (măsurat prin consumul pe un adult echivalent) al salariaților din sectorul privat nu diferă semnificativ de cel al salariaților statului, probabilitatea de a fi săraci este mai mare pentru cei din prima categorie (toți ceilalți factori fiind considerați constanți). O posibilă explicație a acestui fenomen ar putea-o constitui inegalitatea mai mare a venitului în rândurile salariaților din sectorul privat comparativ cu a angajaților din sectorul de stat, ca urmare a inegalității salariilor. În ceea ce privește domeniul de activitate al capului gospodăriei, se observă că, pentru gospodăriile al căror cap lucrează în agricultură sau învățământ, probabilitatea de a fi sărace este mai mare, în timp ce gospodăriile al căror cap lucrează în industria extractivă sau energetică, a gazelor sau a apelor (ramuri caracterizate mai ales prin poziția lor de monopol) sunt mai puțin vulnerabile la riscul sărăciei. Instabilitatea poziției pe care o are capul gospodăriei pe piața muncii (de exemplu, un contract de muncă pe o perioadă limitată) mărește considerabil probabilitatea gospodăriei de a fi săracă.

În sfârșit, mai există alți trei factori relevanți care influențează situația din punctul de vedere al sărăciei a gospodăriilor conduse de salariați: primul este proprietatea asupra pământului care are o mare influență pozitivă, reducând riscul de sărăcie; al doilea este constituit de impactul pieței muncii din regiunea respectivă, care arată că gospodăriile din județele unde rata șomajului este mai ridicată sunt mai expuse riscului de a fi sărace. Cel de-al treilea factor se referă, de asemenea, la dimensiunea regională a sărăciei și indică faptul că localizarea în subregiunea formată din județele Teleorman, Giurgiu, Ialomița și Călărași este asociată semnificativ statistic unui risc de sărăcie ridicat al gospodăriilor de salariați.

Gospodăriile de pensionari. Gospodăriile de pensionari ocupă locul doi, după cele de salariați, din punctul de vedere al ponderii lor în populația săracă. Cei mai importanți factori care le afectează situația din acest punct de vedere sunt, ca și în cazul gospodăriilor de salariați, cei legați de structura demografică: gospodăriile mai numeroase sunt mai expuse riscului de sărăcie, ca și gospodăriile care au membri șomeri. Pe de altă parte, existența unor salariați în gospodărie sau a unui cap al gospodăriei de sex masculin reduce vulnerabilitatea la sărăcie. Și educația capului gospodăriei are un puternic impact asupra nivelului de sărăcie: este mai probabil ca cei fără școală sau cu un nivel redus de educație să fie săraci, comparativ cu cei care dispun de un nivel de școlarizare mai ridicat. Tipul de pensie de care beneficiază capul

gospodăriei este un determinant important pentru gospodăriile de pensionari: probabilitatea de a fi săraci crește în cazul celor care primesc pensii din agricultură, de boală sau de urmaș, în comparație cu cei care beneficiază de pensii de asigurări de stat. Din punct de vedere geografic, se poate observa că probabilitatea de a fi săraci este inegală în rândurile gospodăriilor de pensionari, regiunile de nord-est și vest fiind cele în care riscul de sărăcie este cel mai ridicat în comparație cu Bucureștiul. În sfârșit, trebuie să arătăm că, în pofida impactului considerabil pe care proprietatea asupra pământului o are în reducerea vulnerabilității la sărăcie, probabilitatea de a fi săraci este mai mare pentru gospodăriile de pensionari din mediul rural decât pentru cele din mediul urban (toate celelalte variabile fiind ținute sub control).

1.6. Două categorii de sărăcie: sărăcia temporară și cea permanentă

Din punct de vedere conceptual, există două situații care determină coborârea nivelului de trai al unei persoane sub pragul de sărăcie : pierderea unei surse de venit sau nivelul scăzut al resurselor. Pierderea unei surse de venit poate determina temporar sărăcirea gospodăriei. În literatura pe tema sărăciei, astfel de gospodării sunt denumite „temporar sărace”. Ele vor ieși din sărăcie chiar și fără ajutor din afară, după o perioadă care este proporțională cu dimensiunea venitului pierdut și cu randamentul resurselor de care dispun (inclusiv forța de muncă). În această categorie s-ar include șomerii care, în perioadele de recesiune economică, își pierd locurile de muncă. O dată cu redresarea economiei și creșterea numărului de locuri de muncă, aceste persoane se vor reangaja și pot ieși din sărăcie.

Alte categorii de gospodării nu vor putea ieși din sărăcie nici dacă se va produce o redresare economică, întrucât bunurile pe care le posedă nu le permit realizarea unui venit suficient pentru a-i ridica peste pragul de sărăcie. Spre deosebire de categoria „sărăcie temporară”, persoanele din această categorie dispun de resurse cu randamentele marginale similare în perioadele de creștere economică, precum și în cele de recesiune. Aceste gospodării sunt „permanent sărace”. De regulă, în categoria respectivă intră persoanele cu incapacitate de muncă sau cele în vârstă care nu mai pot munci.

Distincția între cei temporar săraci și cei permanent săraci nu este foarte clară. Unii autori (Banca Mondială, 1997) îi consideră permanent săraci pe cei care nu reușesc să iasă din sărăcie într-un anumit timp. Alți autori (Sen, 1976) îi consideră permanent săraci pe cei cărora le lipsește capacitatea de adaptare pentru a putea ieși din sărăcie, indiferent dacă această capacitate a fost sau nu exercitată. Prima clasificare are la bază dinamica sărăciei și este relativ simplu de măsurat. A doua este mai apropiată conceptual de fenomen, însă cuantificarea sa se bazează pe ipoteze subiective. În continuare, prezentăm estimări ale sărăciei temporare și permanente utilizând ambele abordări, întrucât ele privesc sărăcia din unghiuri ușor diferite, oferindu-ne astfel elemente suplimentare cu care putem pătrunde mai adânc în interiorul procesului.

Dinamica sărăciei în perioada de tranziție. Pentru investigarea dinamicii sărăciei în ultimii ani am utilizat un subeșantion al Anchetei integrate în gospodării din anii 1995-1997. Din cele aproximativ 32000 gospodării intervievate în fiecare an am constatat că circa 3000 gospodării au fost investigate în mod repetat în fiecare an, în aceeași lună. Am utilizat acest panel pentru a cuantifica intrarea și ieșirea din sărăcie, cu scopul de a surprinde legătura dintre sărăcia din trecut și sărăcia actuală. Din numărul de persoane din eșantion, două treimi (63,6%) nu au fost săraci în nici un an din perioada respectivă (Tabelul 1.8). Restul au fost săraci cel puțin în unul dintre anii analizați.

Tabelul 1.8. Intrarea și ieșirea din sărăcie, 1995-1997

Săraci în:			Persoane aparținând unor gospodării al căror cap este, în 1997:					Total
1995	1996	1997	Salariat	Întreprinzător pe cont propriu	Agricultor	Șomer	Pensionar	
Nu	Nu	Nu	Non-sărac în 1995-97					63,6
			64,6	28,8	37,2	29,1	72,2	
			Permanent sărac					6,5
Da	Da	Da	5,1	27,3	20,0	15,5	3,1	
			Temporar sărac					9,3
Nu	Nu	Da	10,9	16,7	10,8	20,0	6,4	
Da	Nu	Nu	7,1	3,0	10,0	4,5	7,2	7,1
Da	Nu	Da	6,0	12,1	8,4	14,5	4,0	5,7
			Sărac atipic					2,4
Nu	Da	Nu	1,4	3,0	4,0	1,8	3,0	
Nu	Da	Da	2,5	6,1	5,2	13,6	1,6	2,9
Da	Da	Nu	2,4	3,0	4,4	0,9	2,4	2,5
			100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Sursa: Calculele autorilor pe baza AIG, 1995-1997

Vom împărți gospodăriile care au fost sărace cel puțin într-unui din ani în trei grupe. În prima vor intra cei care au fost săraci în toată perioada analizată, corespunzând definiției date de noi celor „permanent săraci”. În a doua îi vom încadra pe cei care au ieșit din sărăcie în anii în care economia a mers bine (1996) și au intrat în sărăcie în anii când economia a mers prost (de exemplu 1997). Această grupă se apropie de definiția dată de noi „sărăciei temporare”. Cea de a treia grupă cuprinde excepțiile: gospodării care fie au devenit sărace când economia mergea bine, fie au ieșit din sărăcie în perioadele de recesiune economică. Pe aceștia i-am denumit „săraci atipici”. În Tabelul 1.9 prezentăm structura subeșantionului „săraci cel puțin într-unui din ani”, pentru tot subeșantionul și defalcăt în funcție de ocupația capului gospodăriei în 1997.

Judecând după dinamica sărăciei, ea este în cea mai mare parte – 60,7% – sărăcie temporară. Sărăcia permanentă reprezintă doar 17,9%, mult mai puțin decât procentajul reprezentat de săracii atipici (21,4%). Această analiză ascunde diferențele

Tabelul 1.9. Structura eșantionului de „Săraci cel puțin într-un an”, în funcție de dinamică, 1995-1997

	Persoane aparținând unei gospodării al cărei cap este, în 1997:					
	Salariat	Pe cont propriu	Agricultor	Șomer	Pensionar	Total
Permanent sărac	14,4	38,3	31,8	21,9	11,2	17,9
Temporar sărac	67,8	44,7	46,5	55,0	63,3	60,7
Sărac atipic	17,8	17,0	21,7	23,0	25,2	21,4
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Sursa: Estimările autorilor pe baza arhivei AIG, 1995-1997

dintre gospodării, grupate în funcție de statutul ocupațional al capului acestora. Trebuie notate nivelurile extrem de reduse ale sărăciei permanente în rândul gospodăriilor al căror cap este fie un salariat, fie un pensionar. Aceste gospodării par să-și poată readuce consumul peste pragul de sărăcie în decurs de unul până la doi ani de la șocul de venit suportat. Spre deosebire de acestea, o mare parte a gospodăriilor al căror cap este agricultor sau întreprinzător pe cont propriu care au fost „cel puțin o dată sărace” își poartă stigmatul de sărăcie an după an. Aceste date sunt de interes imediat pentru politica socială, întrucât am identificat grupurile care pot depăși greutățile tranziției, spre deosebire de cele care o duc din ce în ce în ce mai greu cu trecerea timpului. După cum era de așteptat, am constatat că gospodăriile sărace al căror cap este salariat sau pensionar pot ieși mai ușor din sărăcie decât altele, în special cele al căror cap este șomer, agricultor sau întreprinzător particular. Acestei ultime categorii ar trebui să i se acorde mai multă atenție de către cei care elaborează politica socială.

O caracteristică a procesului de tranziție o constituie relativa stabilitate a proporției de „săraci atipici” pentru toate categoriile de gospodării. În opinia noastră, faptul reflectă transformările din economia reală – care afectează veniturile salariale și cele antreprenoriale –, dar și din sistemul protecției sociale.

Se pot formula diferite ipoteze care să explice cifra mare a celor care intră și ies din sărăcie. Una ar fi că aceste rezultate s-ar putea datora unei stări de sărăcie care nu este profundă, la care se adaugă aritmetica proprie cuantificării sărăciei. Aproximativ 8% din populația țării se găseau cu 5% peste sau sub pragul de sărăcie în 1997. Unele șocuri de venit relativ mici le pot schimba puțin nivelul de trai, dar suficient pentru a le modifica statutul din punctul de vedere al sărăciei. O a doua ipoteză se referă la faptul că, în cei trei ani analizați, au existat numeroase șocuri economice, situație obișnuită în perioadele de tranziție. După cum am arătat deja, reforma întreprinderilor s-a repercutat asupra salariilor și nivelului de trai al unor gospodării al căror cap era salariat, precum și asupra celor afectate de concedierile care au urmat. Alte șocuri de venit au fost provocate chiar de sistemul de protecție socială care, neajustând la timp pensiile, alocațiile pentru copii sau ajutorul social, au provocat o pierdere de venit pentru gospodăriile care contau pe astfel de venituri. Deși aceste ipoteze sunt plauzibile, atragem atenția că ele nu au fost demonstrate:

este necesară, așadar, continuarea cercetărilor înainte ca astfel de ipoteze să poată fi validate sau respinse.

Săracii care au nevoie de ajutorul nostru. A doua împărțire a celor săraci în săraci temporari și permanenți are drept criteriu lipsa mijloacelor de depășire a stării de sărăcie. Conform acestui criteriu, în categoria săracilor permanenți intră cei cu incapacitate de muncă, unele persoane în vârstă și gospodăriile cu mulți copii (patru sau mai mulți). Conform acestor criterii, aproximativ 28% din numărul săracilor au fost săraci permanenți în 1995 și 1996 (Tabelul 1.10).

Tabelul 1.10. Capacitatea gospodăriilor de a scăpa de sărăcie:
săraci temporari și permanenți

An	Rata sărăciei (%)				Structura sărăciei (%)			
	1995	1996	1997	1998	1995	1996	1997	1998
Sărăcie temporară					71,4	72,0	75,5	76,0
Sărăcie permanentă					28,6	28,0	24,5	24,0
– capul gospodăriei are peste 60 ani	15,6	10,6	17,7	19,7	14,4	12,7	13,6	14,4
– capul/membrul nu poate lucra	42,0	42,4	54,2	56,5	2,2	3,1	2,3	1,9
– are patru sau mai mulți copii	71,0	66,7	79,7	83,6	12,0	12,3	8,6	7,7

Sursa: Estimările autorilor pe baza datelor AIG, 1995-1998

După cum era de așteptat, în 1997 și 1998, ani de declin economic, proporția a scăzut la 24% ca urmare a masivei intrări în grupa „săracilor temporari”. Această definiție ne oferă estimări superioare celor obținute prin interpretarea „dinamică”, dar în limite mai restrânse. În ultimă instanță, mesajul este același: o bună parte a sărăciei în România este temporară.

Mesajul pozitiv al acestei analize este că sărăcia cu care se confruntă astăzi românii este în mare parte temporară. Ea se va reduce o dată cu relansarea economică. Aceasta spune multe despre rolul primordial pe care macrostabilizarea și reluarea unei creșteri durabile ar trebui să îl joace în strategia de combatere a sărăciei în România. Pentru cei care rămân săraci, vor trebui aplicate programe sociale care să le ofere protecția necesară.